

УДК 801.73(22):821.11

Лілія Штохман(Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка)**МІСТИЧНІ ТОПОСИ В РОМАНІ ДЖЕНЕТ ВІНТЕРСОН
„ORANGES ARE NOT THE ONLY FRUIT”**

Досліджується використання письменницею міфопоетичних середньовічних мотивів в автобіографічному романі. Щоб змалювати історію свого життя в „Oranges are not the only Fruit”, Вінтерсон залучає міфічний потенціал романтичних казок, Біблії та середньовічну легенду про Персеваля. Містичні топоси та залучення ознак медієвізму у романі свідчать про нові естетичні можливості жанру. Легенда про Персеваля, міфопоетичний потенціал якої дозволяє авторці переосмислити природу формування власного „Я”, стає засобом своєрідного відродження та переформатування суті літературної автобіографії.

Ключові слова: Дженет Вінтерсон, автобіографія, середньовічний, міф, лицарський роман.

„There’s no such thing as autobiography there’s only art and lies” [13, с. 69] (Біографії не існує. Є лише мистецтво і брехня (тут і далі переклад наш. – Л. Ш.), – так стверджує Сафо у романі Вінтерсон *Art and Lies* (1994). За її словами, „The biographer, hand on heart, violates the past... The biographer <...>, trading in sensational dust, while the living spirit slips away” [там само, с. 140] (Біограф, якщо говорити відверто, спотворює минуле... Він, вишукуючи крихти сенсації, втрачає сам дух життя). Створюючи свій частково автобіографічний роман за дев’ять років до публікування *Art and Lies*, Вінтерсон обирає погляд у глибини власного „Я” – уявний вимір, не характерний для традиційних автобіографій, щоб зобразити своє життя по-новому. Письменниця звертається до мистецтва середньовічного лицарського роману як найкращого способу передати власне відчуття себе та своєї історії про „difficult years of an evangelical childhood” [15, с 31] (важкі роки євангельського дитинства).

Творчість Дженет Вінтерсон – найпопулярнішої письменниці Великобританії – стала бестселером кінця ХХ – початку ХХІ століть. Авторка з’явилась у літературі у 1985 році зі своїм першим романом „Oranges are not the only fruit” („Крім помаранчів є ще інші фрукти”), який став предметом тривалих дебатів, отримав майже абсолютне визнання британської критики та нагороду Вітбрід – за найкращу основу для телевізійного серіалу. Наративні стратегії Вінтерсон як постмодерністської письменниці та феміністки показують жанр автобіографічного роману як спосіб представлення „справжньої” суті

особистості. Містична природа роману Вінтерсон проявляється у використанні авторкою мотивів середньовіччя, біблійної інтертекстуальності та казок, які виражають процес формування ідентичності героїні.

Роман Вінтерсон побудовано як перегук з Артуріанськими мотивами – лицарськими романами й легендами про короля Артура та Священний Грааль. Як визнають дослідники, Артуріанська традиція була ключовою ознакою англійського середньовіччя, яке загалом часто асоціюють саме з нею [17; 11]. Джон М. Ганім у праці „*The Myth of Medieval Romance*” визначає, що саме через цей вплив історичний період середніх віків набув романтичного забарвлення [6]. Він стверджує, що для багатьох сучасних читачів „*[r]omance ... is emplaced as the stereotypical genre of the Middle Ages*” [там само, с. 149] (*лицарський роман є традиційним жанром середньовіччя*).

Незважаючи на непопулярність міфічних і романтичних образів у багатьох сучасних академічних і літературних колах [5, с. 35], Вінтерсон використовує середньовічний матеріал для створення міфів свого, нового часу. У цьому значенні вона відроджує міфопоетичний медієвізм, що популяризувався письменниками початку двадцятого століття [12].

Як стверджує дослідниця творчості Дженет Вінтерсон Карла Арнел, метою використання письменницею міфопоетичних середньовічних мотивів є відродження роману як засобу етичних та духовних трансформацій [3, с. 21].

Міфічна природа автобіографічного роману Дженет Вінтерсон „*Oranges are not the only Fruit*” (1985) співзвучна із романтичною поезією дев’ятнадцятого століття, що, зокрема, була засобом пізнання власного „поетичного Я”. У *Art Objects* (1996) авторка певним чином продовжує цю традицію, наслідуючи Вордсворта, який у „*The Prelude*” по-новому представляє жанр автобіографії, створюючи героїчний епічний міф власного життя [3, с. 15]. На відміну від нього, в „*Oranges are not the only Fruit*” Вінтерсон використовує середньовічну легенду, історію Персеваля, що дозволяє їй продовжувати традицію медієвістів двадцятого століття. Хоч роман Вінтерсон і відрізняється від великої літератури Еліота чи Вільямса, середньовічні тексти справили значний вплив на її міфотворчу уяву [там само].

Головною оповіддю в романі, побудованому в традиції автобіографічного, є історія альтер его Вінтерсон, героїні Дженет. Своєю фактичною структурою історія Дженет є повторенням біографії Вінтерсон, багато деталей взято із буднів її життя. Крім основного наративу, в романі з’являються кілька міфічних фігур-Я, однією з яких і є лицар Персеваль. Його історія симетрична до основної оповіді авторки, натякаючи на духовну єдність Дженет і міфічного Персеваля. Його життєпис функціонує, таким чином, як альтернативна, навіть субверсивна міфологія, яка дозволяє Вінтерсон поглянути на своє життя з точки зору його біографії. Таким чином, можемо стверджувати про цілком конкретну мету використання середньовічних мотивів у

Вінтерсон як відображення етичних та духовних трансформацій. У цьому значенні письменниця, як і, наприклад, Мердок та Фаулз, відроджує міфопоетичний потенціал медієвізму початку двадцятого століття і продовжує значно ширшу традицію в історії медієвізму британської літератури [там само].

В „*Oranges are not the only Fruit*” Вінтерсон використовує жанр лицарського роману, щоб трансформувати автобіографію у своєрідну автобіографічну байку. Авторка дійсно, компонує добре відому форму автобіографії з лицарським романом, вдихає у неї нове життя. Поєднуючи дві, на перший погляд, протилежні форми, вона відкриває проміжки між звичайними фактами свого життя – простір, де виняткове співіснує із прозаїчними подіями щоденного життя. Отже, показати життя, за словами Вінтерсон, це „*to [s]ee things as they really are*” [15, с. 32] (*побачити речі такими, як вони є*).

Щоб вималювати історію свого життя в „*Oranges are not the only Fruit*”, Вінтерсон залучає містичний потенціал романтичних казок, деякі з яких вигадує сама, та середньовічну легенду про Персеваля. Зівставляючи своє життя із життєписом легендарної персони із середньовіччя – лицаря Персеваля, Вінтерсон створює уявну себе. Використання в автобіографії романтичних міфів є певним відродженням та виправданням власного життя [там само].

Історія Персеваля є історією Кретьєна де Троя про хлопчика з Уельсу, який віднаходить у собі силу лицаря та береться виконувати місію пошуку Священного Граалю [3, с. 42]. Ця легенда стала якнайкращою парадигмою для створення „*одного із кращих „романів виховання” у західноєвропейській літературі*” [2]. Хоча Вінтерсон аж до останніх частин книги не наголошує на тому, що вона змінила легенду, середньовічна історія є непрямою основою сучасної від самого початку.

Вінтерсон розпочинає роман, представляючи сім'ю, в якій вона виховувалась: „*Like most people I lived for a long time with my mother and father*” [16, с. 3] (*Як і більшість людей, я довгий час жила із мамою і татом*). Історія всиновлення Дженет є пародією на історію народження Ісуса в одночасно комічній та серйозній сцені. Дженет імітує, об'єднує та переробляє знайомі Євангелія від Матея і Луки і пропонує власну версію історії, розказаної матір'ю – „Євангелієм від Луї”: Мати Дженет надає її появі у сім'ї містичного забарвлення, оголошуючи „*This child is mine from the Lord*” [там само, с. 10] (*Ця дитина моя від Бога*). Свою виняткову роль вона підкреслює, пояснюючи походження Дженет мотивами із класичної міфології. Стверджуючи, що „*warm tender flesh*” [там само] (*тепла ніжна плоть*) дитини, як „*[h]er flesh now, sprung from her head*” [там само] (*її власна, виникла з її голови*), мати ототожнює себе із грецьким богом Зевсом, із голови якого з'явилась Афіна. Таким чином, уся розповідь прочитується швидше не як історія всиновлення, а як історія міфологічного походження. У ній мати Дженет змальовано основним творцем її самої та її подальшого життя. Тут часто використовується

мова, яка нагадує Біблійну поезію і прозу, проводяться паралелі із судженнями з Біблії, роздуми над ними.

Мати Дженет належить до особливо радикального відгалуження християнства – п'ятидесятників, у цьому дусі виховує Дженет, щоб втримати дитину в атмосфері непорушної чистоти. Це свідчить про важливі паралелі із історією Кретьєна. У середньовічній легенді Кретьєн розповідає про молодого валлійця Персеваля, „*the son of the widowed lady of the remote Desolate Forest*” [3, с. 42] (*сина вдови із Дрімучого Лісу*). Після смерті її чоловіка у бою вона знайшла пристановище в лісовому будинку, щоб виховувати свого сина у безпеці і набожності та вберегти його від небезпек лицарського життя. Таким чином, освіта хлопця складається в основному із релігійних догм, переданих йому матір'ю.

Мати дівчини вчить доньку бачити світ, як і вона, у романтичному дусі. Навіть свою християнську теологію, як помічає Дженет, мати іноді підлаштовує під обставини. Так само Дженет вчиться інтерпретувати знаки і явища, „*that the unbeliever might never understand*” [16, с. 17] (*які невіруюча людина навіть не зрозуміла б*). Її життя перетворюється на читання знаків крізь призму релігійної міфології матері. Мати Персеваля вчить його бачити світ чітко поділеним на дві половини – світ ангелів і світ демонів; мати Дженет також ділить світ на „друзів” та „ворогів”. В умовах віддаленого затишного міста, де вони живуть, Дженет не вбачає ніякої суперечності у такому простому дуалізмі.

Лицарі, на переконання матері Персеваля, є одним із втілень злого і недозволеного. Коли він їх зустрічає, пам'ятаючи слова матері, дотримується її міфології і сприймає їх як ворогів. Та згодом, зачарований блиском їх зброї та пишним одягом, Персеваль уже вважає їх ангелами та вклоняється їм. Таким чином, вони не поміщаються у просту інтерпретаційну материну схему, яку він повинен самостійно розширити. Подібний конфлікт між особистим досвідом та материнським навчанням постає й перед Дженет.

Вона знайомиться із двома сестрами, які працюють у місцевій крамниці. Та коли Дженет розповідає про це знайомство матері, вона забороняє його продовжувати, адже, як вона говорить сусідці, вони живуть у „*unnatural passions*” [16, с. 7] (*неприродній пристрасті*). Дженет сприймає їх як добрих покровителів, тому мріє про спільну подорож до моря, хоч її мати і бачить їх втіленням диявола та намагається відгородити від них доньку. Обидві матері прагнуть втримати своїх дітей у невинному світі, створеному материнською романтичною уявою.

Мати Дженет всіма можливими способами утверджує ідентичність доньки як обраної дитини згідно з побаченим нею сном. Вона готує Дженет до шлюбу, але у випадку цієї сім'ї – до шлюбу із церквою. У майбутньому вона повинна стати ревним проповідником. Так само матір'ю формується й обмежується ідентичність Персеваля. Її

обоженнювання змушує його навіть забути власне ім'я. При знайомстві з лицарями він представляється як *Дорогий Син*.

Спираючись на дослідження Патриції Паркер та Карли Арнел, ще однією спільною рисою життя Дженет та Персеваля бачимо мотив „помилок” [8; 3]. У своїй праці про структуру роману від Арістотеля до Маларме однією із ознак жанру роману Паркер називає мотив „помилок”, який є важливим структурним та семантичним організуючим принципом у жанрі лицарського роману [8, с. 16]. Події такого забарвлення незмінно відбуваються серед лісу, через який лицарі та леді пробираються і губляться в пошуках бажаної мети. Корін Сандерс у своєму дослідженні ототожнює середньовічні романтичні ліси з біблейською пустелею: „*Just as knights are tried and tested in the depths of the medieval forest, so [t]he Hebrews are moulded by the desert which they traverse as they seek Jerusalem*” [9, с. 53] (*Як лицарів випробовують у дрімучих середньовічних лісах, так і євреїв у Біблії випробовує пустеля, через яку вони пробираються в пошуках Єрусалиму*). Символічно біблейську пустелю та дрімучі лісові простори об'єднує згаданий мотив „помилок”. Так само друга книга „Oranges” за назвою „Exodus” представляє період емоційних, душевних та моральних блукань героїні. Саме життя Дженет – від хибного трактування біблейських історій в дитинстві до „неприродного” сексуального зв'язку – демонструє нескінченну низку „помилок”.

Серед різних способів втілення власного романтичного „Я” героїні – образів принцеси, Вінет і лицаря Персеваля – перший з'являється у романі в частині „Genesis”, між історією про матір Дженет у Парижі та пророчим сном про її нове життя в ролі матері прийомної дитини. Відповідно до паратактичного наративного стилю Вінтерсон, коли вона подає одну історію слідом за іншою без явного зв'язку між ними, ці казки, як і інші, можна читати в різних напрямках, у результаті чого відкривається безліч можливостей їх інтерпретації. Історія про принцесу, прочитана на тлі розповіді про матір Дженет, видається іронічною версією сну матері, яка повинна „*get a child and shape it*” [16, с. 10] (*отримати дитину і виховати її*). У казці літня жінка рятує принцесу від життя в палаці і готує її до допомоги простим людям у селі, де вона має випасати кіз, „*educating the people*” та „*composing songs for their festival*” [там само, с. 9] (*навчати їх грамоти; складати пісні до свят*). Як і ця жінка, мати Дженет рятує її із сиротинця і вирішує зробити з неї спасителя для тих, хто заблукали, – слугу і проповідника. Видіння матері, таким чином, прочитується як алегорія казки, яка йому передує.

Крім образу принцеси, Вінтерсон представляє у романі ще один бік альтер-его Дженет – історію про Вінет. Багато в чому вона повторює казку про принцесу. Вінет зустрічає і згодом тікає від чарівника, який хоче зробити її своєю служницею. Для Дженет ця казка є швидше нічним жахом, ніж просто сновидінням, проекцією її безсилля на даний момент, ніж уявної свободи. У світі, де розгортається історія Вінет, як повідомляється, „*magic was very*

important, and territory, to start with, just an extension of the chalk circle you drew around yourself to protect yourself from elementals and the like" [там само, с. 141] (*магія була дуже важливою, а територія була лиш розширенням магічного круга, який ти малюєш навколо себе, щоб захиститись від неочікуваного*). Чарівник, на відміну від старої жінки з попередньої історії, показує темну сторону магії, її застосування для завоювання чи зміни незрозумілого. Без його допомоги Вінет не може вижити у лісі. Суворя погода, атаки комах і голод насправді змушують її звернутись до нього. Віддячити вона повинна, лише назвавши йому своє ім'я. Вінет розуміє, що „*Naming meant power. Adam named the animals and the animals came at his call*" [там само, с. 142] (*Називати на ім'я означало мати владу. Адам називав тварин, і вони приходили на його поклик*). Іншими словами, погодитись на службу означає віддати йому своє „Я”, контроль над своєю ідентичністю.

Впливаючи в такий спосіб на життя Вінет, чарівник повторює те, що робила мати Дженет – удочеривши її, вона змінила її життя, змінивши його передісторію. Після всіх поневірянь цілтю свого життя Вінет робить пошуки ідеального світу. Таким чином, її історія стає в один ряд із історією Персеваля, зайнятого пошуками Грааля.

На завершення роману Вінтерсон ще раз повертається до історії Персеваля, адже, як і він, Дженет шукає власне „Я”. Камелот, як він описується в легенді, є втіленням відваги, довіри і вірності, що ідеально відповідає образу християнської общини, до якої належала Дженет, а король Артур – образу Бога, якому так віддано служила дівчина. Але ті, хто були найближчими для обох, стають згодом для них „*a thorny crown*" [там само, с. 129] (*терновим вінком*). Друзі Персеваля гинуть, а він мріє про повернення до світу, де він був „дорогим”. Багато з цього повторюється і в історії Дженет: смерть її вірної подруги Елсі, виключення її з церкви, де її засуджують і вважають втіленням зла, конфлікт із матір'ю, яка вже не називає її „дорогою”.

Історія Персеваля і його пошуки відкриваються з іншого боку, коли читач ознайомлюється з „казкою про досконалість”, яку для себе вигадує Дженет. В казці принц шукає досконалість, яку для нього має втілювати його майбутня дружина. Йому повідомляють, що така жінка, мудра і красива, живе в лісі. Та вона відмовляється стати дружиною принца, за що він наказує її стратити. Ця казка, як визначає Дана Гелер, є одним із виявів „фемінізації пригодницького роману” [7]. У такому романі жінка показує силу і владу та проявляє активну непокору патріархальним законам, зберігаючи власну незалежність.

За спостереженням Карли Арнел, усі казки, які з'являються у романі Вінтерсон, відображають різні сторони одна одної, що свідчить про особливий різновид жанру автобіографії. Авторка, представляючи своє життя як художній твір такого зразка, прагне не просто окреслити власний шлях від минулого до майбутнього, але й надати можливість для різного розгортання і трактування подій [3, с. 89].

Отже, містичні топоси та залучення ознак медієвізму в романі свідчать про нові естетичні можливості жанру. Легенда про Персеваля, міфопоетичний потенціал якої дозволяє авторці переосмислити природу формування власного „Я”, стає засобом своєрідного відродження та переосмислення суті літературної автобіографії.

1. Кононенко Т.П. Особливості репрезентації гендерної тематики в британській жіночій прозі останньої третини ХХ ст. (А. Картер, Ф. Велдон, Дж. Вінтерсон) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.04 „Література зарубіжних країн” / Т.П. Кононенко. – К., 2008. – 18 с.
2. Arnell C.A. Medieval Illuminations: Patterns of Medievalism in the Fiction of Jeanette Winterson, Iris Murdoch, and John Fowles : Thesis... for the degree Doctor of philosophy / C.A. Arnell. – New Jersey, 1999. – 292 p.
3. Bork C.D. The narrative in suspense-women at the intersection of feminism and postmodernism in the late-twentieth-century novel : Thesis ... for the degree Doctor of philosophy / C.D. Bork. – New Jersey, 2003. – 357 p.
4. Brewer E.N. The Return of King Arthur: British and American Arthurian Literature Since 1800. / E.N Brewer, T.L. Beverly. – Woodbridge, Suffolk : Boydell and Brewer, 1983. – 214 p.
5. Ganim J.M. The Myth of Medieval Romance / J.M. Ganim ; ed. by Howard R. Bloch, Stephen G. Nichols // Medievalism and the Modernist Temper. – Baltimore : John Hopkins UP, 1996. – P. 132–146.
6. Heller D.A. The Feminization of Quest-Romance: Radical Departures / D.A Heller. – Austin : University of Texas Press, 1990. – 142 p.
7. Parker P.N. Inescapable Romance: Studies in the Poetics of a Mode / Patricia Parker. – Princeton : Princeton UP, – 1979. – 317 p.
8. Saunders C.J. The Forest of Medieval Romance / C.J. Saunders. – Arden; Cambridge : D.S. Brewer, 1993. – 167 p.
9. Sternlieb L.R. Textual power. Female narration in the British novel : Thesis ... for the degree Doctor of philosophy / L.R. Sternlieb. – Princeton University, 1997. – 245 p.
10. Staines D.N. King Arthur in Victorian Fiction. / D. Staines., J. Buckley // The Worlds of Victorian Fiction. – Cambridge : Mass. Harvard UP, 1975. – P. 267-293.
11. Thompson R.H. The Return from Avalon: A Study of the Arthurian Legend in Modern Fiction / R.H. Thompson. – Westport, Conn. : Greenwood, 1985. – 242 p.
12. Winterson J. Art and Lies: A Piece for Three Voices and a Bawd / J. Winterson. – New York : Vintage, 1996. – 206 p.
13. Winterson J. Art Objects: Essays on Ecstasy and Effrontery / J. Winterson. – New York : Alfred A. Knopf, 1996. – 192 p.
14. Winterson J. Face to Face / J. Winterson // English Review 2 / Interview with Helen Barr, 1991. – P. 30–33.
15. Winterson J. Oranges Are Not the Only Fruit / J. Winterson. – London : Vintage, 2001. – 171 p.

16. *Winterson J. Profiles & Interviews* [Електронний ресурс] / J. Winterson. – Режим доступу : <http://www.jeanettewinterson.com/pages/content/index.asp>.
17. *Workman L.J. Editorial I.* / L.J Workman // *Studies in Medievalism.* – 1983. – № 24. – Р. 1–6.

Аннотація

Изучается использование писательницей мифопоэтических мотивов в автобиографическом романе. Чтобы представить историю своей жизни в „Oranges are not the only Fruit”, Уинтерсон задействует мифический потенциал романтических сказок, Библии и средневековую легенду о Персевале. Мистические топосы и задействование Уинтерсон медиевизма в романе свидетельствуют о новых эстетических возможностях жанра. Легенда о Персевале, мифопоэтический потенциал которой позволяет авторке переосмыслить природу формирования собственного „Я”, является средством своеобразного возрождения и переформатирования сущности литературной автобиографии.

Ключевые слова: *Дженет Уинтерсон, автобиография, средневековый, миф, рыцарский роман.*

Summary

The article studies using mythopoetic medieval motifs in the writer's autobiographical novel. To represent the story of her life in „Oranges are not the only Fruit” Winterson draws mythic potential of romantic tales, the Bible and a medieval legend of Perceval. Mystic toposes and signs of medievalism testify new aesthetic possibilities of the genre. The legend of Perceval, mythopoetic potential of which helps the author to re-estimate the nature of self-formation, becomes a means of original revival and reformatting of the literary autobiography essence.

Key words: *Jeanette Winterson, autobiography, medieval, myth, knightly novel.*

Стаття надійшла до редколегії 31.01.2011 р.